

БЪЛГАРИТЕ В СЕВЕРНОТО ПРИЧЕРНОМОРИЕ

ИЗСЛЕДВАНИЯ И МАТЕРИАЛИ

ТОМ ДЕВЕТИ

ВЕНЧАН КУРБАН ИЛИ ПРАЗНИКЪТ НА БРАЧНАТА ДВОЙКА

Галина Манолова

Празнуването на «венчан курбан, сватбен курбан» при гагаузите «стенуоз курбани» е една от най-разпространените брачни религиозни практики, което и до днес се наблюдава сред българските преселници в Бесарабия (Дыханов 1999: 280, Воденичарова 1999: 119, Воденичарова 2000: 184, Никогло 2001: 131, Квилинкова 2002: 102). Като цяло в Бесарабия този обичай се нарича «курбан»: «Каждая (всяко) семья има курбан» (АЕИМ № 583-III: 21). Следва да се подчертае, че такъв курбан има само тази брачна двойка, която се е венчала в църква, поради което се нарича и «венчан курбан».

Етнографското разглеждане на обичая се налага и във връзка с това, ясно илюстрира неговата актуалност в културата на българските преселници. Наред с това наличието на «венчан курбан» посочва актуалността на самото венчаване като една от формите на сключване на брак. С други думи «венчаният курбан» показва легитимността на брачния съюз, за това изследването на тази практика е от особено значение за брачния модел при българските преселници в Бесарабия.

В основата на това проучване са теренни материали събрани в три селища в Бесарабия (Кайраклия, Кирсово и Болгарийка), които понастоящем се намират в границите на две държави (Молдова и Украйна).

Всъщност религиозното регистриране на брака, т.е. венчавката, при българските преселници, особено през XIX в., е задължителна практика, която придава на брака легитимен характер, или както отбелязват информаторите: «Кък няма да се венчейш, значи не си се уженьял» (АЕИМ № 585-III: 7-8).

В прегледа на литературата венчаването също е отбелязано като задължителен елемент от културното поведение на българските преселници (Казанаклий 1873: 696, Варзопов 1874: 698, Малай 1875: 839, Мошков 1900: 116, Титоров 1903: 252, Семенов-Тян-Шанский 1910: 201, Курдиновский 1913: 47, Дякович 1918: 117). Доказано е, че самото венчаване е късно явление, което според изследователите до известна степен нарушава първоначалната ця-

лостност на сватбения обред (Гура 1978: 84). Проучванията сочат, че с установяването на съветската власт в Бесарабия венчаването продължава да се практикува сред българските преселници, но е по-типично за гагаузите. Всъщност църковният ритуал е преместен в ритуалните зали, където се прилагат редица елементи (свещи, икона), взети от църковния обред. Така например до наши дни сватбените свещи се палат в залата.

След разпадането на Съветския съюз и възобновяването на църковните храмове, практиката младите да се венчават, а следователно и да правят «венчан курбан», се възобновява и засилва.

Литературата по този въпрос показва, че църковните служители през XIX в. поощряват принасянето на жертва в чест на светците, като отбелязват посочената практика за «*благочестив обичай*» особено в случаите, когато той е направен с участието на свещеник (Варзопов 1874: 700). Редица руски изследователи посочват наличието на този обичай като практика, която преселниците пренасят от историческата си родина. Те смятат, че «*курбана*» се прави «подобно на мюсюлманския обичай курбан-Байрям», който според тях българите възприемат заедно с названието, въпреки че обясняват това като «*жертвата на Исаак*» (Малай 1875: 834, Семенов-Тянь-Шанский 1910: 198).

Прегледът на публикациите на Кишиневската епархия сочи, че църковните служители се оплакват от това, че преселниците предпочитат да правят курбан, без да го освещават в църквата. Източниците показват, че самото участие на свещеника в този обичай предполага определено заплащане, което се състои от парична сума, част от животното, както и кожата му (Варзопов 1874: 700 Малай 1875: 834, Мошков 1902: 45).

Понастоящем оплакванията на свещеника в църквата на с. Кирсово също се базират върху това, че българите и гагаузите предпочитат да празнуват «*венчан курбан*» по свой начин, без да го канят да участва в този празник: «*Те до сега предпочитат да го правят по свой начин*» (АЕИМ № 583-III: 24).

Посочените сведения ни информират относно обичая и възприемането му от властите. Самото название на празника се определя от рускоезичните църковни служители като нещо много чуждо, както и обичаят задължително да се коли предимно мъжко животно и то специално агне. В публикациите на руските учени българинът е характеризирани като добър земеделец, което се възприема като типично славянска черта, докато склонността към отглеждане на животни българите възприели от буджакските ногайци (Скальковский 1848: 107). Ясно е, че изводите на посочения автор страдат от непознаване на българската култура. През XIX в. учените отбелязват наличието на «*курбана*» като типична традиционна практика както за българите, така и за гагаузите, докато през XX в. този обичай вече се представя в литературата като практика, наблюдавана предимно при гага-

узите. В тази насока до голяма степен неаргументирано е мнението на някои съветски учени, според които гагаузите имат смесена култура и че обичаят «курбан» е синтез от християнство, езичество и ислям (Варзопов 1874: 700 Малай 1875: 834, Мошков 1902: 45).

Това показва пълното непознаване от посочените автори на българската култура, поради което те стигат до погрешни изводи. От съвременните автори В. Дыханов изказва мнението, че историческите корени на «курбана» трябва да се търсят не при турците, а при християнските народи от източната част на Средиземноморието (Дыханов 1999: 189, 1999: 184). Без да се спираме подробно върху научните трактовки за същността и историческите корени на обичая, на нас, познаващите традиционната българска култура, ни е пределно ясно, че тази практика преселниците пренасят в Бесарабия от историческата си родина. Що се отнася до обичая «венчан курбан», то руският учен П. Левицкий за пръв път в средата на ХХ в. отбелязва наличието на курбан на брачната двойка при българските преселници в Бесарабия и подчертава «*благодетелния характер*» на тази практика (Левицкий 1858: 453).

Структура на обичая:

Структурата и съдържанието на празника се обединява около няколко основни обредни ядра:

— обет от страна на брачната двойка да почита всяка година паметта на избрания от тях самите светец.

— обредно заколване на жертвено животно, което се извършва от мъже.

— пищно празнуване на този ден на брачната двойка заедно с поканените гости (роднини и съседи), което се устройва в къщата на младите.

Изборът на конкретен светец зависи от някои условия и има определени вариации:

а) Ако младоженците се венчават в деня на някой светец, по принцип той става покровител на тяхния брак.

б) Често свещеникът е този, който посочва светеца-покровител на брака.

в) Съществува практика семейният светец да се определя в зависимост от името на единия от съпрузите.

г) Младите са тези, които избират светец-покровител.

«Венчаният курбан» при българите, «*стеуноз курбани*» при гагаузите е твърде актуална и обичайна практика сред преселниците в с. Кирсово в периода на румънското управление на Бесарабия. През този период свещеникът е този, който определя името на светеца на брачната двойка: «*Кату са венчават в черкуйта, попу каза моюх семейный празник ши бъди на Никулден*» (АЕИМ № 583-III: 11). Венчаването като практика продължава да съществува тук и през периода на социализма. Тя обаче не е толкова масово явление, каквото става след разпадането на Съветския съюз. По начало в трите изследвани села през комунистическия период църквата избоб-

що не функционира, което налага жителите на с. Кирсово да ходят в съседното гагаузко с. Конгаз, а жителите на селата Кайраклия и Болгарийка да ходят да се венчават в град Болград.

Информаторите българи са на мнение, че венчаването е практика по-често наблюдавана при гагаузите, отколкото при българите. Особена масовост тя придобива в с. Кирсово през 1996 г., когато отново се отваря църквата. Назначава се действащ църковен служител, според когото през този период цялото население на с. Кирсово *«минало под венчило»* (АЕИМ № 583-III: 24). Свещеникът отбелязва, че църковните правила предполагат свободен избор от страна на брачната двойка по отношение на светеца покровител на брака: *«Аз ги питам и те сами си избират»* (АЕИМ № 583-III: 24). Това се потвърждава и от информаторите: *«Пък сега в последнута времи попу пита младите»* (АЕИМ № 583-III: 18). По принцип името на семейния светец се определя в зависимост от именния ден на съпруга: *«Сега може младоженека да е Ваню и иска да е на негувия ден»* (АЕИМ № 583-III: 20). Според някои информатори тази практика се предпочита като по-изгодна, тъй като в един ден се празнуват две събития. В някои случаи семейният светец може да е свързан с именния ден на съпругата, но в повечето случаи светецът-покровител се определя според името на съпруга, а не на съпругата: *«Нашух беше на Степановден, щото мъжа е Степан, на сестра ми на Димитровден, пък на съседите — на Тройца»* (АЕИМ № 583-III: 21).

В заключение може да се каже, че изборът на кой ден да се прави брачен курбан зависи от църковния служител, но най-вече от решението на двамата съпрузи. Интересен е фактът, че името на този курбан не се предава по наследство, т.е. за всяка двойка този избор е индивидуален. По принцип курбанът се устройва в дома на младото семейство. Църковните служители са на мнение, че българските преселници отбелязват този ден в разрез с църковните правила. Това показва интервюто със свещеника от с. Кирсово, от което личи разминаването за смисъла на този празник между него и преселниците. Според свещеника същността на празнуването на този ден се заключава в молитвата към Бога и почитането на светеца: *«На този ден трябва да додеш в църквата да се помолиш на Бог»* (АЕИМ № 583-III: 24). На друго мнение са информаторите, според които същността на този празник е свързана със заколването на жертвено животно, както и с това, че хората се събират заедно (АЕИМ № 583-III: 16, 21).

Задължителна практика, свързана с празника, е ритуалното заколване на мъжко животно в двора пред къщата: *«Ката година трябва да заколиш нещо мъжко»* (АЕИМ № 583-III: 21). За курбан се приема и подаването на безкръвна жертва, т.е. животното може да се *«хариза»* без да се заколва: *«Може саму да подадеш агнето, куда не щеш да колиш»* (АЕИМ № 583-III: 20). Някои от информаторите отбелязват, че преди да се заколи

жертвеното животно, което се извършва от мъж, то се отнася в църквата, за да бъде осветено от попа. В повечето случаи хората предпочитат да не се освещава в църквата. Смята се, че първата година от брачния живот на двамата съпрузи задължително трябва да се заколи животно, за да се пролее кръв из двора: *«Първия курбан obligatory трябва да го заколиш, да са прулей кръв в двора»* (АЕИМ № 583-III: 16, 21). В с. Кирсово именно в празнуването на този *«първ курбан»* при българите и гагаузите се наблюдават различни варианти на празника.

Някои от респондентите смятат, че курбанът се прави, за да се отбележи влизането на младата снаха в дома на новото семейство. Вероятно с това се обяснява, защо този курбан задължително се подава от ръцете на младата снаха, която се явява главно действащо лице: *«Аз куту млада булка пудавам първох курбан»* (АЕИМ № 583-III: 21). По всяка вероятност обичаят се тълкува като приемане на младата снаха в семейството на мъжа. Освен това очевидно този *«първ брачен курбан»* се явява и като обред — граница (ср. Живр 2002: 70).

Друг задължителен компонент на обичая е присъствието на роднини и съседи, които поемат курбана от ръцете на младата снаха: *«Идат кумшиите, на руднините, друзята»* (АЕИМ № 583-III: 16, 21). Поемащите готовото ястие, т.е. курбана от ръцете на младата снаха задължително я даряват с престилка или с някакъв съд: *«Тий ми дават пристилъки, панички, като за малада булка подарки»* (АЕИМ № 583-III: 21). В гагаузката част на с. Кирсово горе описаната практика отсъства. Тя се наблюдава при българите. Курбанът обикновено у гагаузите се слага на масата, където всички сядат заедно: *«При нас не пудавами, ами сядами за масата»* (АЕИМ № 583-III: 16). По същия начин се постъпва и в селата Кайраклия и Болгарийка. Тези разновидности говорят, че спецификата на обичая се формира на локално равнище. Курбанът — «ястието», в с. Кирсово се приготвя от месото на жертвеното животно по определен начин¹. По същия начин се приготвя курбанът в селата Болгарийка и Кайраклия. Всъщност за българските преселници думата курбан означава ястие от жертвеното животно (Никогло 2001: 130, Дыханов 2003: 437, Квилинкова 2002: 104).

Празнуването на избрания светец е задължителна практика, която се извършва всяка година до самата смърт на единия на съпрузите. Отбелязването на това събитие семейството означава за своего рода подновяване на брачния съюз (Воденичарова 1999: 50). Според информаторите особено важно е да се отбележи датата на «венчания курбан» първата година на брачната двойка.

Изследването в трите села (Кирсово, Болгарийка, Кайраклия) показва известна специфика на обичая, която се изявява на локално ниво. Наблюдава се определено разминаване в смисъла на празнуването на този ден между църковните служители и преселниците. Изборът на деня за «венчан

курбан» зависи от обстоятелства, индивидуални за всяка семейна двойка. Изследванията показват, че някои от информаторите свързват празнуването на «първия венчан курбан» с новото положение на младата снаха. Като цяло този обичай посочва легитимността на брака, а неговото празнуване подчертава ценността на сключването на съюза между съпрузите.

БЕЛЕЖКИ

¹ Самият курбан «ястието» в с. Кирсово се приготвя по следният начин: «зemat колят *обязателну ено агне. Сетне зemat на агнету червата и ги мият хубуу, обърцат ги и приваряват пет минути. Подир туй зemat и ги режат с ножу на манички парченца. Се тый режат и черных жигер на агнету. Сетне кьту ши приготвят туй, зemat чистят инъ кила урис и инъ тарелка пълна с моркули и лук, и ги поджарват в чауну с тез черва и жигерю. Сетне тургат булгуру и урису. Тях тоже ги поджарват 3-4 минути и подир туй вече наливат удъ. Туй става сичкуту в единых чаун. А в другюх чаун зemat отделну и поджарват месоту и го нареждат, за да се напълни чауну. Сетне зemat паят собата и фъргат тез чауни: единых с булгуру, а другюх с месото в собата. Через два часа ги вадят, зemat една тарелка, тургат малку булгур, утгоре на булгуру се тый тургат 2-3 парченца месо и си подават на дветри кьщи и роднините. А тый у нас в селото се прави курбан.И аз се тый си гу правям» (Рости 2000: 97).*

ЛИТЕРАТУРА

Афанасьев-Чужбинский 1963 Афанасьев-Чужбинский, А. Поездка в Южную Россию. Очерки Днепра. Ч. I–II.

Варзопов 1874 Варзопов, Г. Селение Селиогло Аккерманского уезда. — КЕВ № 18, 15-20 септември, 687-703.

Воденичарова 2000 Воденичарова, О. Религиозно-нравственото състояние на бесарабските колонисти през края на XIX и началото на XX в. — Родолюбец. София, 181-185.

Воденичарова 1999 Воденичарова, О. Православните българи в Бесарабия (организиране, развитие и съвременно състояние на църковния живот). Дипломна работа. Велико Търново.

Гура 1978 Гура, А. Опыт выявления структуры севернорусской свадебной обрядности. — В: Русский народный свадебный обряд. Москва, 72-88.

Дыханов 1999 Дыханов, В. Култ умерших в календарной обрядности болгар и гагаузов Украины. — В: История и култура болгар и гагаузов Молдовы и Украины. Кишинев, 177-190.

Дыханов 1999 Дыханов, В. Обряд жертвоприношения в традиционной духовной культуре болгар и гагаузов Украины. — В: Украина і Болгарія: віхи історичної дружби. Одеса, 280-286.

Дыханов 2003 Дыханов, В. Календарные обряды и обычаи. — В: Чийшия. Очерки истории и этнографии болгарского села Городнее в Бессарабии. Одесса, 380-492.

Дякович 1918 Дякович, В. Българска Бесарабия. София.

Живр 2002 Живр О. Жертвоприношението и себеотричане. — БФ, № 1, 64-73.

Казанаклий 1873 Казанаклий, П. Твардица. — КЕВ, № 19-20, 1-15 септември, 692-702.

Курдиновский 1913 Курдиновский, В. К достопримечательному дню в жизни сельского пастыря Димитрия Георгиевича Чакира настоятеля Троицкой церкви с. Исерлии Акерманского уезда Бессарабской губернии. Кишинев. — КЕВ, № 36, 43, 50.

Левицкий 1858 Левицкий, А. Нравы и обычаи болгар живущих в Бессарабских колониях. — ЗООИД., Т. 4, 450-464

Малай 1875 Малай, К. Приходь Чокъ-Мейданъ бендерского уезда. — КЕВ, № 24, декември 15-31.

Мошков 1902 Мошков, В. Гагаузы Бендерского уезда. — ЭО. № 3.

Никогло 2001 Никогло, Д. Традиционна пища гагаузов XIX начала XX вв. Дисертация. Москва.

Рости 2000 Рости, М. Новогодишен цикъл в календарната обредност при българите в южна Молдова. Дипломна работа. Комрат.

Семенов-Тянь-Шанский 1910 Семенов -Тянь-Шанский, В. — В: Россия. Полное географическое описание нашего края. Новороссия и Крым. Т. 14, С.-Петербург, 291-202.

Титоров 1903 Титоров, И. Българите в Бесарабия. София.